

## PAPER DETAILS

TITLE: HIMMET-ZÂDE ABDÎ'NIN (Ö. 1122/1710) ILÂHIYYÂT ADLI ESERİNDEKİ ILÂHİLER

AUTHORS: Yasin KARAKUS

PAGES: 434-459

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3158762>

### HİMMET-ZÂDE ABDÎ'NİN (Ö. 1710) İLÂHİYYÂT ADLI ESERİNDEKİ İLÂHİLER

Yasin KARAKUŞ<sup>1</sup>

#### ÖZET

Himmet-zâde Abdî (ö. 1710) Bayrâmiyye tarikatı şeyhlerinden Himmet Efendi'nin (ö. 1684) oğlu olup babasından sonra aynı tarikatın şeyhliğini yapan vaiz, hattat, mutasavvıf bir şair ve musikişinastır. Asıl mesleği vaizlik olan, İstanbul'un muhtelif camilerinde görev alan ve Selâtin cami kürsü şeyhlerinden sayılan Abdî, aynı zamanda tefsir ve hadis ilimlerini de tahsil ederek kendisini bu alanlarda yetiştirmiş bir âlimdir. Hat sanatının öncü isimlerinden olan Hafız Osman'dan icazet almış, sülûs ve nesih yazmada üstat kabul edilmiştir. Bir tarikat şeyhi olarak tasavvufi edebiyata Bayrâmîlik ve Halvetîlikten özellikler taşıyan yeni eserler kazandırmıştır. Şiirlerinde işlediği konuların başında Allah ve Peygamber sevgisi gelmektedir. Açık ve anlaşılır bir dil kullanan Abdî, sanat kaygısı gütmemiş ve herkes tarafından anlaşılma amacı taşımıştır. Bu amaçla şiirlerinde aruz ölçüsü yanında hece ölçüsü de kullanmıştır. Birçok tercüme eseri de olan şairin şiirleri daha çok gazel ve kaside nazım şekillerindedir.

Çalışmamızın konusu olan eser, Himmet-zâde Abdullah Efendi'ye ait ilâhilerin yer aldığı bir eserdir. Eserin tespit edilen beş nüshası olup bunlarda en fazla on yedi şiir mevcuttur. Genel olarak münacat ve na't türünde kaleme alınan bu şiirler, çeşitli makamlarda bestelenmiş ve günümüze kadar söylenegelmiştir. Ayrıca şiirlerin bazıları

<sup>1</sup> Dr. Öğretim Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı ABD., ykarakus78@gmail.com ORCID ID:0000-0003-4446-0650

çeşitli mecmualarda ve musiki ile ilgili kaynaklarda yayımlanmıştır. Ancak Himmet-zâde'nin yayımlanan bu şiirleri mecmualarda farklı sayılarda olup bazılarının beyit ve dize sayılarında da eksiklikler tespit edilmiştir. Bu makalede şairin ilahileri bir araya getirilmiş ve nüshalar karşılaştırılarak bir metin ortaya konmuştur. Böylece Himmetzâde'nin şairliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Türk İslam Edebiyatı, Himmet-zâde Abdi, musiki, ilahi.

## HİMMET-ZÂDE ABDÎ'S (D. 1710) HYMNS IN HIS WORK NAMED İLÂHİYYAT

### ABSTRACT

Himmet-zâde Abdi (d. 1710) is a preacher, calligrapher, sufi poet and musician who is the son of Himmet Efendi (d. 1684), one of the sheikhs of the Bayramiyya sect, who became the sheikh of the same sect after his father. Abdi, whose main profession is a preacher, who worked in various mosques of Istanbul and who is considered one of the Selatin mosque sheikhs, is also a scholar who has trained himself in these fields by studying the sciences of tafsir and hadith. He received permission from Hafız Osman, one of the pioneers of calligraphy, and was accepted as a master in thuluth and naskh writing. As a sect sheikh, he brought new works to Sufi literature with characteristics of Bayramism and Halvetism. The love of Allah and the Prophet comes first among the subjects he deals with in his poems. Abdi, who used a clear and understandable language, did not care about art and aimed to be understood by everyone. For this purpose, he used syllabic meter as well as aruz meter in his poems. The poems of the poet, who also has many translated works, are mostly in the form of ghazal and eulogy.

The work, which is the subject of our study, is a work that can be considered as a divance with the hymns of Himmet-zâde Abdullah Efendi. There are five copies of the work identified and there are at most seventeen poems in them. These poems, which were generally written in the form of munacat and na't, were composed in various maqams and have been sung until today. In addition, some of the poems have been published in various magazines and sources related to music. However, these published poems of Himmet-zâde are in different numbers in magazines, and some deficiencies have been detected in the number of couplets and lines. In this article, the hymns of the poet were brought together and a text was revealed by comparing the copies. Thus, Himmetzâde's poetry was tried to be revealed.

**Keywords:** Turkish-Islamic Literature, Himmet-zâde Abdi, music, divine.

### GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme dönemi olan 17 ve 18. yy'larda tarikatların bünyesinde pek çok mutasavvıf sanatçı ortaya çıkmış ve tasavvuf edebiyatına birbirinden güzel eserler kazandırmışlardır. Bu sanatçıların

bazıları sadece eser yazmakla kalmamış, aynı zamanda farklı alanlarda edindikleri yeteneklerle yazdıklarını süslemiş, bestelemiş ve seslendirmişlerdir. Bu sanatçılardan biri de Himmet-zâde Abdî'dir.

Bayrâmiyye tarikatının bir şeyhi olan Himmet Efendi'nin (ö. 1684) oğlu olup babasından sonra aynı tarikatın şeyhliğini yapmıştır. Asıl mesleği vaizlik olup aynı zamanda hattat, mutasavvıf bir şair ve musikişinastır. Vaiz olarak İstanbul'un muhtelif camilerinde görev almış ve Selâtin cami kürsü şeyhlerinden sayılmıştır. Hat sanatının öncü isimlerinden olan Hafız Osman'dan icazet alarak sülûs ve nesih hatta üstat kabul edilen Abdî, tefsir ve hadiste de kendisini yetiştirmiştir. Bir tarikat şeyhi olarak tasavvufi edebiyata Bayrâmîlik ve Halvetîlikten özellikler taşıyan yeni eserlerin yanısıra birçok tercüme eseri de kazandırmıştır.

Bunlardan biri de kendisine ait ilâhilerin yer aldığı divançe sayılabilecek bir eserdir. Eserin muhtelif kütüphanelerde beş nüshası tespit edilmiş olup bunlarda da en fazla on yedi şiir mevcuttur. Genel olarak münacat ve na't türünde olan hem beyit hem de dörtlüklerle yazılan şiirlerde aruz ölçüsü yanında hece ölçüsünün de kullanıldığı görülmüştür.

Abdullah Efendi'nin 13 ilâhisi, Çâlâk-zâde Şeyh Mustafa Efendi, Yûsuf Çelebi ve Dede Efendi tarafından Tâhir, Mâhûr, Nevâ, Sabâ, Arazbâr, Hisâr, Segâh, Dügâh, Irâk ve Evc makamlarında bestelenmiş olup şiirlerin bir kısmı da Sadeddin Nûzhet Ergun tarafından yayımlanmıştır (Ergun yty: I/174-175; Ergun 2017:192-193, 238, 250, 268, 289, 358-359, 366, 370-371, 376-377). Ayrıca şiirlerinden bazılarının da yine çeşitli mecmualarda, musiki ve Himmet-zâde Abdî ile ilgili kaynaklarda da yayımlandığı görülmüş ancak özellikle mecmualarda yayımlananlarda şiirlerin farklı sayılarda olduğu hatta bazılarının beyit ve dize sayılarında eksik olduğu tespit edilmiştir. Amacımız şairin ilahilerini bir araya getirip eksikliklerini tamamlamak ve nüsha karşılaştırmalarını yaparak bir bütün halinde ilim dünyasına tanıtmaktır.

Çalışmamızda öncelikle şairin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiş, söz konusu şiirlerin olduğu nüshalar tanıtılmış, şiirler transkrip edilerek şiirlerin şekil ve muhteva incelemeleri yapılmıştır.

### 1. Himmet-zâde Abdî'nin Hayatı ve Eserleri

Himmet-zâde Abdî, Bayrâmiyye tarikatı şeyhlerinden Himmet Efendi'nin oğlu olup babasından sonra aynı tarikatın şeyhliğini yapan vaiz, hattat, mutasavvıf

bir şair ve musikişinastır. Hayatı hakkında yazılanları şu şekilde özetleyebiliriz:<sup>2</sup>

1640 yılında İstanbul'da doğmuş, babasından dolayı Himmet-zâde olarak bilinmiştir. İlk eğitimini babasından alarak Bayrâmiyye tarikatına girmiş ve babasına mürid olmuştur. Asıl mesleği vaizlik olan Abdî, tefsir ve hadiste de kendisini yetiştirmiştir. 1669'da Kasımpaşa Cami'ne, bundan on yıl sonra da Halil Paşa Cami'ne vaiz olmuştur. Babası 1684 yılında vefat edince babasının yerine Defterdar İbrahim Efendi Tekkesi'ne şeyh olarak atanmıştır. 1687 yılında hacca gitmiş, döndükten sonra Sultan Selim Cami cuma vaizliğine getirilmiş ve böylece Selâtin cami kürsü şeyhleri arasına girmiştir. 1694'te Fatih Cami vaizliğine atanmış, bu görevdeyken Sultan II. Mustafa'nın 1697'deki Avusturya seferinde ordu vaizi görevini yerine getirmiştir. Hayatının sonlarında Beyazıt Cami ve Süleymaniye Cami vaizliği de yapan Abdî, 18 Aralık 1710 tarihinde vefat etmiştir. Abdüssamed ve Abdüşşekur adlı iki oğlu da zamanının tanınmış şairleri arasındadır.

Himmet-zâde Abdî'nin eserleri şunlardır:

*Dîvân*: Millî Kütüphane Yz. A 2835 numarada bulunan eserde sadece kaside biçimindeki şiirleri bulunmaktadır. Na't türünde olan şiirler elifbâ sırasına göre sıralanmıştır. Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar B1, 2063 numaradaki nüshası mürettep olarak sıralanmıştır. Her harften gazel yazılmıştır. Gazel dışında tarih ve muamma gibi nazım şekilleri ile yazılmış şiirler vardır.

*Na't-ı Şerîf*: Nurosmaniye Ktp. 403 numarada kayıtlı olan eser sadece bir kasidedir.

*Kasîde-i İlmiye Şerhi, Na't-ı Şerîf Şerhi, Şerh-i Kasîde-i Kışmîriye, Şerhu Kasîdeti't-Tevhîd, Kasîde-i Nevruzîyye Şerhi, Hazret-i Ali Medhiyesinin Şerhi,*

<sup>2</sup> Himmet-zâde Abdî'nin hayatı ve eserleri hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak için bkz.: BAYRAM, Ömer (2014), "Abdî, Himmetzâde", <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdi-himmetzade> (E.T. 03.04.2023).; ARSLAN, Mehmed (hızl.) (2018). *Mehmed Sirâceddîn, Mecma'ı Şu'arâ ve Tezkire-i Udebâ*. Ankara: Kültür Eserler Dizisi, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58597,mecma-i-suara-ve-tezkire-i-udeba-pdf.pdf?0>; BAYRAM, Ömer (2000). *Himmetzâde Abdî ve Gencîne-i İcâz İsimli Mesnevîsi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi.; BAYRAMOĞLU, Fuat (1989). *Hacı Bayram-ı Velî, Yaşamı, Soyu, Vakfı*. C.1. Ankara: TTK Yay.; BAYRAMOĞLU, Fuat; Nihat Azamat (1992). "Bayramiyye". İslâm Ansiklopedisi. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 269-273.; Bursalı Mehmed Tâhir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. C. 2. İstanbul: yyy.; CEBECİOĞLU, Ethem (1994). *Hacı Bayram Velî*. Ankara: TDV Yay.; ERGUN, Sadeddin Nüzhet (1935). *Türk Şâirleri*. C. 1. İstanbul: yyy.; GÜL, Halim (1999). "Cerîde-i Sûfiyye'de Hocazâde Ahmed Hilmi Bey'in Bazı Sûfî Biyografileri". Tasavvuf Dergisi 1 (1):107-120.; Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddin (1928). *Tuhfe-i Hattâtîn*. (nşr. İbnülemin Mahmut Kemal). İstanbul: yyy.; ÖZCAN, Nuri (1988). "Abdî, Himmetzâde". İslâm Ansiklopedisi. C.1. İstanbul: TDV Yay. 74.; SUYOLCUZÂDE Mehmed Necîb (1942). *Devhatül-Küttâb*. (nşr. Kilisli Muallim Rifat). İstanbul: yyy.

*Şerh-i Ba'zı Kasâ'id-i Urfî*: Bu eserler şairin İranlı şair olan Urfî'nin şiirlerine yazmış olduğu şerhlerdir.

*Gencîne-i İ'câz*: Siyer türünde olan ve mesnevi nazım şekli ile yazılan bir eserdir.

*Divân-ı Lugaz*: Topkapı Sarayı Ktp. 1050 numarada bulunan eser yaklaşık on varak olup çeşitli lugaz ve muammalar içerir.

*İlahiyyât*: Çalışmamızın konusu olan eser, Himmet-zâde Abdullah Efendi'ye ait ilâhilerin toplandığı divançedir. Eserle ilgili şekil ve muhteva incelemesi aşağıda yapılacaktır.

## 2. Himmet-zâde Abdî'nin *İlahiyyât*'ının Şekil, Muhteva İncelemesi ve Nüsha Tavsifi

### 2.1. Şekil İncelemesi

Himmet-zâde Abdî'nin *İlahiyyât*'ının çeşitli kütüphanelerde şu ana kadar beş nüshası tespit edilmiş olup bunlarla ilgili kütüphane bilgileri aşağıda verilmiştir. Bu nüshalardan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesindeki nüshada şiir sayısı 18 olup diğer nüshalarda 17'dir. Bu şiirler çeşitli makamlarda bestelenmiştir. Şiirlerin kim tarafından hangi makamda bestelendiği İstanbul Üniversitesi ve Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshaların derkenarlarında, Ankara Üniversitesindeki nüshada ise şiirlerin başında yazılmıştır. Diğer nüshalarda ise böyle bir bilgi yoktur. Şiirlerin mecmualardaki sıralaması farklıdır. Bu yüzden metni ortaya koyarken şiir sayısı en fazla olan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesindeki nüshayı (A nüshası) esas aldık.

Himmet-zâde Abdî, şiirlerinde hem aruz ölçüsünü hem de hece ölçüsünü kullanmıştır. Esas alınan nüshadaki sıralamaya göre 1 ve 7. şiirler hece ölçüsü ile diğer şiirler aruz ölçüsü ile yazılmıştır. 1. şiirde 8'li, 7. şiirde 10'lu hece ölçüsü kullanılmıştır.

Şiirlerde kullanılan aruz kalıpları ve şiir numaraları şu şekildedir:

Remel: Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün: 5 – 8 – 9 – 11 – 14 – 16 – 18<sup>3</sup>

Remel: Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün: 4 – 6 – 10 – 13 – 17

Hezec: Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün: 12

Hezec: Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün: 2 – 3 – 15

<sup>3</sup> Bu şiir A nüshasında olup S, K ve N nüshasında yoktur.

Türkçe kelimelerin aruza uygulanmasında güçlük çekildiği aşıkardır. Bu yüzden şairler, vezni daha kolay kullanmak ve de beyitteki ahengi düzenlemek için birtakım uygulamalara başvurmuşlardır. Bunlar içinde en çok kullanılanlar vasl, imale ve zihaf'tır (İpekten, 2016:142). Himmet-zâde Abdî'nin şiirlerinde de bunları görmek mümkündür:

Vasl: Aruz terimi olarak iki kelimenin birleştirilmesi, birlikte okunmasıdır (İpekten, 2016:142).

Cünbiş iden gerçi tendir rûh-ı insân gizlidir  
Bu kuvâ leşker gibi ammâ ki sultân gizlidir (5/1)

İmale: Aruz terimi olarak aruz ölçüsüne uydurulmak üzere sesin uzatılmasına denir (İpekten, 2016:146).

Düdü olmuşdur nefis añlar bunı 'ârif olan  
Dervîş 'Abdullâh gönülde nâr-ı süzân gizlidir (5/6)

Zihaf: Aruz terimi olarak uzun okunması gereken hecenin kısa okunmasına denir (İpekten, 2016:157).

Kıl şefâ'at Hâk'dan ey nûr-ı Başar  
El-emân ey Faḥr-i 'Âlem el-emân (13/4)

Niçe bir ağlayam ağyâra karşı  
Baña lutf it meded anlara karşı (12/1)

Hece ölçüsü ile yazılan şiirlerinde de vezni uydurmak için hece düşmesi gibi bazı uygulamalar görülmektedir:

Ġâyetle suçlıdır özüm  
Niyâz itmege yok yüzüm  
Giçmezse nic'ola sözüm  
Kerîm Allâh Raḥîm Allâh (10/6)

Şiirler nazım şekillerinde farklılıklar görülmektedir. Yine esas alınan sıralamaya göre 2, 5, 8, 9, 12, 14, 15, 16 ve 17. şiirler gazel; 3, 4, 6, 11, 13 ve 18. şiirler murabba; 1, 7 ve 10. şiirler semai (ilahi) nazım şekilleriyle yazılmıştır.

Şiirlerin beyit sayıları 4 ile 6, bend sayıları ise 3 ile 7 arasında değişmektedir.

Genel olarak münacat ve na't türünde olan şiirlerde "Dervîş 'Abdullâh, 'Abdullâh, 'Abdî" mahlasları kullanılmıştır.

Şiirlerde ahenk unsuru olarak kafiye ve rediflerden yararlanılmıştır. Redif olarak hem ek hem de kelime kullanımı görülmektedir:

Niçesi fâriğ olam ben nâle-i hergâh'dan  
 Böyle gördüm râh-ı 'aşkı bir dil-i âgâh'dan  
 Neş'e-yâb oldu gönül çün nûr-ı zikrullâh'dan  
 Zâhir ü bâhın murâdım isterem Allâh'dan (11/1)

Cünbiş iden gerçi tendir rûh-ı insân gizlidir  
 Bu kuvâ leşker gibi ammâ ki sulţân gizlidir (5/1)

Tîre kalurdu gönül nûr-i cenâbı olmasa  
 Rüşen olmazdı bu günler âfitâbı olmasa (9/1)

## 2.2. Muhteva İncelemesi

Himmet-zâde Abdî'nin *İlahiyyât*'ındaki şiirlerin genel olarak münacat ve na't türünde olduğunu söylemiştik. Ayrıca daha ilk şiirden itibaren şiirlerdeki ana temanın Allah ve Hz. Muhammed sevgisi olduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun sebebinin, hem şairin diğer eserlerinin de genel olarak Hz. Muhammed temalı olması hem de Dîvân-ı Nu'ût'un mukaddimesinden anlaşılacağı üzere Bolulu Himmet Efendi'nin, oğlu Abdullah Efendi'ye daima Hz. Muhammed'in na'tini söylemesini öğütlemesi (İslamoğlu 2003:59-60) olabilir.

Bir âşık-ı nâlânıñam  
 Yâ Muhammed yâ Muştafâ  
 Ben vâlih ü hayrânıñam  
 Yâ Muhammed yâ Muştafâ (1/1)

dizeleriyle başlayan ilk şiirde şairin bu sevgisi açıkça görülmektedir. Şiirin devamında Hz. Muhammed'i rüyasında gördüğünü ve bundan dolayı tüm kederinin gidip yerine sevinç ve neşenin geldiğini ifade eder:

Bu Dervîş 'Abdullâh o şeb  
 Gördi seni eyler tarab  
 Câ'el-ferah râhe'l-kürab  
 Yâ Muhammed yâ Muştafâ (1/3)

Ravzaña çün yüz süren bulur emân  
 El-emân ey Faḥr-i 'Âlem el-emân (13/1)

dizeleriyle başlayan şiiri de hem bu sevgiyi yine açıkça gösteren hem de döneminde oldukça rağbet gören başka bir şiirdir. Hatta Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki bir mecmûada yer alan bilgiye göre Buhûrî-zâde İtrî Efendi'nin bu şiiri Sabâ makamında bestelediği ifade edilmektedir (Tokdemir 2006:101).

Ruḥuñdur nüşâ-i bâğ-ı melâḥat yâ Rasûlallâh  
 Vücûduñ mecmâ' u hüsn-i leṭâfet yâ Rasûlallâh (2/1)

dizeleriyle başlayan şiirinde de görüldüğü gibi her fırsatta Hz. Muhammed'in övgüsünü yapan Abdî, kendi günahkarlığı için onun şefaatinde de ister:

Sezâvâr-ı şefâ'at eyle 'Abdî-i siyehkârı  
Şefâ'at yâ Rasûlallâh şefâ'at yâ Rasûlallâh (2/5)

Rücû' it mâsivâdan hûşînı cem' eyle 'Abdullâh  
Mezelletde qalursın hâdden efzûn uludur dergâh  
Gine dil-âstesiye kıl 'ilâcî yâ Rasûlallâh  
Şefâ'at eyle sulţânım şefâ'at ben günehkârı (3/5)

Bir tarikat mensubu olan ve dolayısıyla tasavvufi şiirler yazan Abdî'nin şiirlerinde kullandığı kelime, terkip ve mazmunlar da tasavvufi çerçevede olmuştur. Şeyh, mürşid, pir, dergâh, gönül, aşk, âşık, maşuk, nefis, vahdet, kesret gibi kavramlar şiirlerde oldukça fazla görülmektedir. Örneğin sevgi, dostluk ve kardeşlik isteyenleri himmetin kaynağı olarak tanımladığı dergâha davet eder:

İrmek isterseñ eger ünsiyyete  
Hânkâh-ı himmete gel himmete  
Vahdet it bakma nukûş-ı keşrete  
Hânkâh-ı himmete gel himmete (6/1)

Şair, dergâha çok önem verir çünkü ona göre orası evvelden beri aşk ehlinin mekânıdır:

Ehl-i 'aşkıñ budur evvelden yeri  
Hânkâh-ı himmete gel himmete (6/5)

Şairin önem verdiği bir kavram da aşktır ve aşk badesini Hz. Muhammed'den ister:

Şun baña 'aşkıñ bâdesin  
Yâ Muhammed yâ Muştafâ (1/3)

Hz. Muhammed'in aşkıyla kendi diyarından ayrılıp onun kabrine giden şair, bunu kendisine nasip ettiği için Allah'a hamdeder:

Oldum 'aşkıñla diyârımdan cüdâ  
Tâ duhûl-i ravzaña olam sezâ  
Hamdu li'llâh Hâk naşîb itdi baña  
El-emân ey Fahr-i 'Âlem el-emân (13/2)

Bülbülün gül için ağlamasının sebebinin de aşk olduğunu ifade eden şair, aşk ehlinin ayağı altında toprak olmasa gözyaşı döküp inlemeyeceğini söyler:

Böyle mi feryād iderdi bülbül-i gülzâr-ı ‘aşk  
Nîk ü nâm u rûsiyeh gibi ğurâbı olmasa (9/5)

İnlemezdi **Derviş ‘Abdullâh** gözi yaşñ döküp  
Ehl-i ‘aşkıñ ayağ altında türâbı olmasa (9/6)

Tarikatte bir şeyhe bağlı olmak ve onun rehberliğinde nefis yolculuğunu tamamlamak gerekir. Abdî de

Şeyhimiñ gönlümde buldum yarasın  
İsterem Mevlâ’dan anıñ çâresin (17/1)

dizeleriyle başlayan şiirinde bunun önemini anlatmaktadır.

Dünyada bunca ağlamasının sebebinin yani dertlerinin kaynağının nefsine uymak olduğunu söyleyen şair, bu günahkârlığından dolayı “Sulşânım” diye seslendiği Hz. Muhammed’in şefaatine sığınır:

Uyup emmâreye itdim cihânda bunca evzârı  
Şefâ’at eyle sulţânım şefâ’at ben günehkârı (3/1)

Şairin bazı şiirleri münacat niteliğindedir. Her şeyin sahibinin Allah olduğunu, onun kudreti ve emriyle var olduğunu ve kulun aciz olduğunu ifade eder:

Cân u dilden ‘aşkı mihmân eyleyen  
‘Aşk seniñdir dil seniñdir cân seniñ (4/1)

Emr-i Hâk ile cihâna geldik  
Biz o ma’nâyı beyâna geldik (7/1)

Kudretiñle yoğ iken bulduk vücūd  
Añladık neydügiñi ğayb u şühūd  
Kul neye kâdir eyâ Hayy u Vedūd  
‘Aşk seniñdir dil seniñdir cân seniñ (4/3)

Gönlünün Allah’ı zikretmekle huzur bulup neşelendiğini söyler ve gizli saklı ne varsa her şeyi Allah’tan ister:

Neş’e-yâb oldı gönül çün nûr-ı zikrullâhdan  
Zâhir ü bâtın murâdım isterem Allâh’dan (11/1)

Her murâdı Hâk virirken eylemem ğayra recâ

Dergeh-i Mevlâ'dır ancağ ehl-i 'aşka mültecâ (11/2)

Abdî'nin şu dizelerle başlayan şiiri de yine bir münacat örneği olup kendi zayıflığını, acizliğini, suçlu olduğunu ve bunlardan dolayı nice zamandır gözyaşı döktüğünü safiyane bir şekilde dile getirir. Allah'a Kerim ve Rahim isimleriyle seslenir ve her haliyle ona sığınır:

İnâyetiyle kıl nazar

Kerîm Allâh Raḥîm Allâh

Ḳalmasun göñlümde keder

Kerîm Allâh Raḥîm Allâh (10/1)

Hemen her şiirde kendini aciz, güçsüz ve çaresiz olarak gösteren şair, buradaki iki şiirde kendisini önemsemektedir. Bunlardan biri,

Emr-i Hâk ile cihâna geldik

Biz o ma'nâyı beyâna geldik (7/1)

dizeleriyle başlayan şiirdir. Burada şair, dünyaya gelmesinin boşuna olmadığını ve özellikle kendisine adeta bir görev verildiğini ifade eder:

Beyhûde şanma **Dervîş 'Abdullâh**

Bunda biz 'ilm ü 'îrfâna geldik (7/6)

Kendisini önemseydiği diğer şiir de

Ol menem ki mâlik-i mülk-i cihân-ı himmetem

Şu'le-i 'âlem-fürûz-ı düdmân-ı himmetem (16/1)

dizeleriyle başlar. Bu şiirinde de kendisi hakkında bazı övgü dolu sözler söyler.

### 2.3. Nüsha Bilgileri

Himmet-zâde Abdî'nin İlâhiyyât'ının tespit edilen beş nüshası vardır. Bu nüshalarla ilgili bilgiler şu şekildedir:

A nüshası: Bu nüsha en fazla şiirin olduğu nüshadır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Koleksiyonu, I-951 numarada kayıtlıdır. Eser 20a-24a sayfaları arasındadır.

S nüshası: Bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesi, Haşim Paşa Bölümü, numara 15'te kayıtlıdır. Eser 32b-35a sayfaları arasında yer almaktadır. Rika yazıyla yazılan eserde satır sayısı değişkendir. Ali Haydar Molla Bey tarafından istinsah edilmiştir. İstinsah tarihi 1306/1888'dir. Mavi-yeşil karışımı renkte karton cilt, siyah mürekkep kullanılmıştır.

K nüshası: Alfabetik sıraya göre tertip edilmiş mürettep bir divançe olan eser, Koç Üniversitesi, Suna Kırâç Kütüphanesi Yazmaları MS 101 numarada kayıtlıdır. Eser 36a-40a sayfaları arasındadır. Eserin sonunda rika yazıyla 40b-43b'de şairin tercüme-i hali, Sultan Mustafa'nın kendisine gönderdiği hatt-ı hümayun sureti ile Himmet-zade Abdullah Efendi'nin buna cevabı bulunmaktadır. Ayrıca bu cilt içinde yer alan Himmet Efendi ve oğlu tarafından yazılan diğer eserler için bkz. 50/II-III. Eser 1877 yılında kaleme alınmıştır. Sülûs yazı ile yazılan eserde sarı, aharlı, ince kâğıt kullanılmıştır. Satır sayısı 14-22 arasında değişkendir.

N nüshası: Bu nüsha, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar 6389 numarada kayıtlı olup eser 163b-173b sayfaları arasındadır. Kahverengi meşin kaplı olan nüsha, nesih yazı ile yazılmıştır. Sayfalardaki satır sayısı 11'dir.

M nüshası: Bu nüsha da Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum 509 numarada kayıtlı olup eser 23b-26a sayfaları arasındadır.

### 3. Metnin Transkribinde İzlenilen Yol ve Transkripsiyonlu Metin

#### 3.1. Metnin Transkribinde İzlenilen Yol

Himmet-zâde Abdî'nin *İlâhiyyât*'ı transkrip edilirken en fazla şiirin olduğu nüsha olan Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphane nüshası esas alındı.

Şiirlerin sıralaması nüshalarda farklı olduğu için, metni oluştururken şiirin başında esas alınan nüshadaki sıraya göre şiire numara verildi. Ayrıca şiirlerin her nüshadaki varak numarası yine şiirin başına yazıldı.

Beyitlerdeki ayetler Latin harfleriyle eğik yazı ile yazıldı, anlamları dipnotta gösterildi. Ancak nakıs iktibaslarda, anlamın tam olması için, ayetin mealı tam olarak alınıp beyitteki kısmın anlamı altı çizili olarak belirtildi.

Şiir ve beyitlere verilen numaralar ile eserde bulunmayan ifadeler [ ] içinde gösterildi.

Şiirlerin kim tarafından hangi makamda bestelendiği esas alınan nüsha dışındakilerde dipnotlarda yazıldı.

### 3.2. Transkripsiyonlu Metin

[1]<sup>4</sup>

[A:20a, S:32b, K:36a, N:163b-164a, M:23b]<sup>5</sup>

İlâhiyyât-ı ‘ârif-i billâh vâsıl-ı ila’llâh Himmet Efendi-zâde Şeyh ‘Abdullâh  
Efendi küddise sirruhu

[8’li Hece Ölçüsü]

**Beste-i Çälâkzâde Şeyh Mustafâ der Maķâm-ı Tâhir** <sup>6</sup>

1. Bir âşık-ı nâlânıñam  
Yâ Muhammed yâ Muştafâ  
Ben vâlih ü hayrânıñam  
Yâ Muhammed yâ Muştafâ
2. Gördüm seni gördüm seni  
Şâd eyle gel bu ğam-gîni  
Hâķķ’dan şefâ’at kıl beni  
Yâ Muhammed yâ Muştafâ
3. Güller gibi küşâdesin  
Luţf itmege âmâdesin  
Şun baña ‘aşkıñ bâdesin  
Yâ Muhammed yâ Muştafâ
4. Bu Dervîş ‘Abdullâh o şeb  
Gördi seni eyler tarab  
Câ’e’l-ferah râhe’l-kürab<sup>7</sup>  
Yâ Muhammed yâ Muştafâ

[2]

[A:20a-20b, S:34a-34b, K:36a, N:164a-164b, M:23b]

[Mefâ’îlün / Mefâ’îlün / Mefâ’îlün / Mefâ’îlün]

**Beste-i Dede der Maķâm-ı Tâhir**<sup>8</sup>

<sup>4</sup> Şiirin, esas alınan nüshadaki sıra numarasıdır.

<sup>5</sup> Şiirlerin nüshalardaki sayfasıdır.

<sup>6</sup> S nüshası Besmele ile başlamaktadır. Derkenarda “Beste-i Çälâkzâde Tâhir” yazılıdır. K nüshasında şöyle bir başlık vardır: “İlâhiyyât-ı ‘ârif-i billâh Hazret-i Şeyh ‘Abdullâh Himmet-zâde Efendi küddise sirruh.” N nüshasında şöyle bir başlık vardır: “İlâhiyyât-ı ‘ârif-i billâh vâsıl-ı ila’llâh Himmet Efendi-zâde Şeyh ‘Abdullâh Efendi küddise sirruh.” Derkenarda “Beste-i Çälâkzâde Tâhir” yazılıdır.

<sup>7</sup> Anlamı: Sevinç geldi, keder gitti.

<sup>8</sup> S ve N nüshasında derkenarda “Beste-i Dede Mâhur” yazılıdır.

1. Ruĥuñdur nüŝa-i bâġ-ı<sup>9</sup> melâĥat yâ Rasûlallâh  
Vücûduñ mecma‘ u hüsn-i leţâfet yâ Rasûlallâh
2. Düşenler zeyl-i pâkiñe bulurlar rütbe-i vâlâ  
Ķapuñdur maķsem-i ‘izz ü sa‘âdet yâ Rasûlallâh
3. Yine senden olur dermân olursa bendeñe ferdâ  
Egerçi eyledim bî-ĥad ŝenâ‘at yâ Rasûlallâh
4. O dem kim ü eşfiyâ gûy olam red itme Ķapuñdan  
Ki sensin ma‘den-i cûd u ŝehâvet yâ Rasûlallâh
5. Sezâvâr-ı şefâ‘at<sup>10</sup> eyle ‘**Abdî**-i siyehkârı  
şefâ‘at yâ Rasûlallâh şefâ‘at yâ Rasûlallâh

[3]

[A:20b, S:35a, K:36b, N:164b-165b, M:24a]

[Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün]

**Beste-i Dede der Maķâm-ı Nevâ**<sup>11</sup>

1. Uyup emmâreye itdim cihânda bunca evzârı  
şefâ‘at eyle sulţânım şefâ‘at ben günehkârı  
Añınca cürmimi itmekdeyim feryâd ile zârı  
şefâ‘at eyle sulţânım şefâ‘at ben günehkârı
2. Yolında itmeyüp temkîni dâ‘im eylerem telvîn  
Ta‘ayyün ‘âleminde cismime virmekdeyim temkîn<sup>12</sup>  
Ĥarâb itdim derûnı gerçi Ķıldım zâhirim tezyîn  
şefâ‘at eyle sulţânım şefâ‘at ben günehkârı
3. ‘Aceb mekkârelik itdi baña bu nefsi-pür-kîne  
Tufûliyetde Ķaldım irdi sin ĥamsîn ü sittîne  
Teraĥĥumlar idüp yâverlik eyle ĥâlî ġamġîne  
şefâ‘at eyle sulţânım şefâ‘at ben günehkârı
4. Eger ben ‘âcize sen eylemezseñ dest-i ġirânı

<sup>9</sup> S, K, N ve M: pâk-ı

<sup>10</sup> S, K, N ve M: ‘inâyet

<sup>11</sup> S ve N nüshasında derkenarda “Beste-i Dede Nevâ” yazılıdır.

<sup>12</sup> S, K, N ve M: ta‘yîn. A nüshası derkenarda “ta‘yîn” yazılıdır.

Baňa sūd eylemez mülk-i cihānıñ mır ü dārâyı  
 Seni buldum şefâ'at-ı h'vâh olur arayı arayı  
 Şefâ'at eyle sulţânım şefâ'at ben günehkârı

5. Rücû' it mäsivâdan hüşîñi cem' eyle 'Abdullâh  
 Mezelletde qalursın hâdden efzûn uludur dergâh  
 Gine dil-ğastesiyem kıl 'ilâcı yâ Resûlallâh  
 Şefâ'at eyle sulţânım şefâ'at ben günehkârı

[4]

[A:20b-21a, S:32b-33a, K:38a, N:165b-166a, M:24a]

[Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün]

#### Beste-i Şeyh Mustafâ Maķâm-ı Şabâ<sup>13</sup>

1. [ ... ]<sup>14</sup>  
 'Aşķ seniñdir dil seniñdir cân seniñ  
 Cân u dilden 'aşķı mihmân eyleyen  
 'Aşķ seniñdir dil seniñdir cân seniñ
2. Kâbza-i kudrettedir cümle nüfûs  
 Bu mezâyâda zühûr iden 'ukûs  
 Dâver-i 'aşķ eylese dilde cülûs  
 'Aşķ seniñdir dil seniñdir cân seniñ
3. Kudretiñle yoğ iken bulduķ vücûd  
 Añladık neydüğini ğayb u şühûd  
 Kıl neye kâdir eyâ Hayy u Vedûd  
 'Aşķ seniñdir dil seniñdir cân seniñ
4. Gelse 'aşķıñ kalbi şādân eylese  
 Dervîş 'Abdullâh'ı hândân eylese  
 'Âlem-i ma'nâda sulţân eylese  
 'Aşķ seniñdir dil seniñdir cân seniñ

[5]

[A:21a, S:32b, K:37a, N:166a-166b, M:24a-24b]

<sup>13</sup> S ve N nüshasında derkenarda "Beste-i Şeyh Mustafâ Şabâ" yazılıdır.

<sup>14</sup> Murabba nazım şekliyle yazılmış olan bu şiirin ilk bendi A, K, N ve S nüshalarında eksiktir. Ancak M nüshasında ilk dize boş bırakılmış, ikinci dize olarak "'Aşķ seniñdir dil seniñdir cân seniñ" yazılmıştır.

[Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün]

**Beste-i Şeyh Mustafâ Maḳām-ı Mähûr<sup>15</sup>**

1. Cünbiş iden gerçi tendir rūḥ-ı insān gizlidir  
Bu kuvâ leşker gibi ammâ ki sulṭân gizlidir
2. 'Ârife peydâdır ammâ bilmedi nādân olan  
Hep hüveydâdır şanurlar ki nümâyân gizlidir
3. Âşık ağlarsa gözünüñ yaşına daḥl eyleme  
Göz yaşınıñ katresinde baḥr-ı 'ummân gizlidir
4. Ben dimez 'âşık olanlar benligin maḥv eyledi  
Cümle varlık ma'sûkuñdur niçe bu şân gizlidir
5. Âşikâr odur kamu 'uşşâka aḡyâra velî  
Derd maḥfidir ṭabîb[i] gizli dermân gizlidir
6. Dûdı olmuşdur nefis añlar bunu 'ârif olan  
**Dervîş 'Abdullâh** gönülde nâr-ı sûzân gizlidir

[6]

[A:21a-21b, S:34b, K:39a-39b, N:166b-167b, M:24b]<sup>16</sup>

[Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün]

**Beste-i Şeyh Mustafâ [Maḳām-ı] 'Arazbâr**

1. İrmek isterseñ eger ünsiyyete  
Ḥânḳâh-ı himmete gel himmete  
Vaḥdet it bakma nuḳûş-ı keşrete  
Ḥânḳâh-ı himmete gel himmete
2. Fâ'ide virmez saña 'aḳl-ı me'âş  
Gel me'âdı gör ki def' ola telâş  
Hûş-dâr u dem me-zen ḡafil me-bâş<sup>17</sup>  
Ḥânḳâh-ı himmete gel himmete
3. Gel bu sevdâ-yı hevesden<sup>18</sup> eyle ṭayy

<sup>15</sup> S ve N nüshasında derkenarda "Beste-i Şeyh Mustafâ Mähûr" yazılıdır.

<sup>16</sup> S ve N nüshasında derkenarda "Beste-i Şeyh Mustafâ 'Arazbâr" yazılıdır.

<sup>17</sup> Bu dize Farsça olup manası şudur: "Akıllı ol, boş konuşma, gafil olma." K nüshasında bu dize yoktur.

İr hayât-ı kalbe sür ezkâr-ı Hayy  
İnne zame'u kalbike ilâ zâke'l-ḥumâ<sup>19</sup>  
Ḥânḳâh-ı<sup>20</sup> himmete gel himmete

4. Gel erenler şöhetine sen de ir  
Bağma câne lüce-i tevḥide gir  
Vecd-i ḥâlîñ dürlerin şâhâne dir  
Ḥânḳâh-ı himmete gel himmete
5. **Dervîş 'Abdullâh** kamunuñ kemteri  
Diñle pendim<sup>21</sup> olma şağın serseri  
Ehl-i 'aşkıñ budur evvelden yeri  
Ḥânḳâh-ı<sup>22</sup> himmete gel himmete

[7]  
[A:21b, S:33a, K:37a-37b, N:167b-168a, M:24b]  
[10'lu Hece Ölçüsü]

#### **Beste-i Şeyḥ Mustafâ der Makâm-ı Tâhir<sup>23</sup>**

1. Emr-i Ḥağ ile cihâna geldik  
Biz o ma'nâyı beyâna geldik
2. Bildik unuttuğ bunda gelince  
Yeñiden anı 'irfâna geldik
3. Mest olup gitdi çünki yârîden  
Bunda ayılup iz'âna geldik
4. Merḳad-i pāk-i himmet-i pîre  
Yüz sürüp dâ'im nālâna geldik
5. Rûḥ-ı pākinden ala yüz feyzi  
Şol gedâyuz kim iḥsâna geldik

<sup>18</sup> K, M, N ve S: vâdi-i hevesden

<sup>19</sup> Bu dize Arapça olup manası şudur: "O kalbinin harareti bir şeye susamasıdır."

<sup>20</sup> M: Âsitân-ı

<sup>21</sup> K, M, N ve S: pendîñ

<sup>22</sup> M: Âsitân-ı

<sup>23</sup> S ve N nüshasında derkenarda "Beste-i Şeyḥ Mustafâ Tâhir" yazılıdır.

6. Beyhūde şanma Dervīş ‘Abdullāh  
Bunda biz ‘ilm ü ‘irfāna geldik

[8]

[A:21b-22a, S:33a, K:37b, N:168a-168b, M:24b-25a]

[Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün]

**Beste-i Şeyh Mustafā Makām-ı Hīsār<sup>24</sup>**

1. Şıdk ile ‘aşık olursañ saña yār eksik degil  
Pīşe kıl mihr ü vefāyı ğam-güsār eksik degil
2. Bağ-ı keşretten cüdā ol meyve-i ‘irfānı bul  
Gir riyāz-ı vaḥdet içre berg ü bār eksik degil
3. İki yerden kuşanup hizmet kuşağıñ er gibi  
Kulluğuñ gör bende ol bir tācdār eksik degil
4. Dergeh-i merdāna ‘arz it iktidārıñ dā’imā  
Halka-i erbāb-ı dilde zī-nişār eksik degil
5. **Dervīş ‘Abdullāh** niyāz it nā’il ol maṭlūbına  
Himmet-i merd-i Ḥudā elbette var eksik degil

[9]

[A:22a, S:34b, K:39b, N:168b-169a, M:25a]

[Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün]

**Güfte ve Beste Şāhib-i Nuṭk Himmet-zāde ‘Abdullāh Efendi<sup>25</sup>**

1. Tīre qalurdı gönül nūr-ı cenābı olmasa  
Rūşen olmazdı bu günler āfitābı olmasa
2. Añlamazdı dersini ‘ilm-i ledün ṭālibleri  
Mekteb-i cisminde levḥ-i dil kitābı olmasa
3. Cān göziyle hep görür[ler]di cemāli nūrını  
Zātına fart-ı celālinden niḳābı olmasa

<sup>24</sup> S ve N nüshasında derkenarda “Beste-i Şeyh Mustafā Hīsār” yazılıdır.

<sup>25</sup> A nüshasında derkenarda “Der Makām-ı Segāh” yazılıdır. S nüshasında derkenarda “Beste-i Şeyh Mustafā Segāh” yazılıdır. N nüshasında derkenarda “Beste-i Meşārūn İleyh Segāh” yazılıdır.

4. Cevher-i rûhuñ nice pertev şalardı ‘âleme  
‘Aşk ile bu tılsım-ı cismiñ harâbı olmasa
5. Böyle mi feryâd iderdi bülbül-i gülzâr-ı ‘aşk  
Nîk ü nâm u rûsiyeh gibi gurâbı olmasa
6. İnlemezdi Dervîş ‘Abdullâh gözi yaşıñ döküp  
Ehl-i ‘aşkıñ ayağ altında türâbı olmasa

[10]

[A:22a, S:34b-35a, K:39b-40a, N:169a-169b, M:25a]

[8’li Hece Ölçüsü]

#### **Beste-i Şeyh Muştafâ der Makâm-ı ‘Irak<sup>26</sup>**

1. ‘İnâyetiyle kıl nazar  
Kerîm Allâh Raḥîm Allâh  
Kalmasun göñlümde keder  
Kerîm Allâh Raḥîm Allâh
2. Gör benim za‘f-ı hâlimi  
Teftiş itme ahvâlimi  
Ben bilürem ef‘âlimi  
Kerîm Allâh Raḥîm Allâh
3. Ben kulum sensin dâverem  
Kapuñda kemter çâkerem  
Luṭfuñla olgıl yâverem  
Kerîm Allâh Raḥîm Allâh
4. ‘Âlemiñ hulķı bendedir  
Günâh itmezi kandedir  
Luṭf u ‘inâyet sendedir  
Kerîm Allâh Raḥîm Allâh
5. Hayli dem oldı aḡlaram  
Ġayrı kapu yokdur varam  
Ben kuluñ böyle nâçaram  
Kerîm Allâh Raḥîm Allâh

<sup>26</sup> S ve N nüshasında derkenarda “Beste-i Şeyh Muştafâ ‘Irak” yazılıdır.

6. Ğāyetle suçlıdır özüm  
Niyāz itmege yok yüzüm  
Geçmezse nic'ola sözüm  
Kerīm Allāh Raḥīm Allāh

7. ‘Abdullāh halkıñ kemteri  
Kaldı cihānda serseri  
Sen eyle luṭfuñ mazharı  
Kerīm Allāh Raḥīm Allāh

[11]

[A:22b, K:38b, N:169b-170a, M:25a-25b, S:33b]

[Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün]

**Beste-i Yūsuf Çelebi, [Maḳām-ı] Evc<sup>27</sup>**

1. Niçesi fāriğ olam ben nāle-i hergāhdan  
Böyle gördüm rāh-ı ‘aşkı<sup>28</sup> bir dil-i āgāhdan  
Neş'e-yāb oldu göñül çün nūr-ı zikrullāhdan<sup>29</sup>  
Zāhir ü bāṭın murādım isterem Allāh'dan

2. Her murādı Hāḳ virirken eylemem ğayra recā  
Dergeh-i Mevlā'dır ancaḳ ehl-i ‘aşḳa mültecā  
Nā-murād itmez beni elbet Cenāb-ı Kibriyā  
Zāhir ü bāṭın murādım isterem Allāh'dan

3. Emr-i üd'ūni<sup>30</sup> ve felyebḳū<sup>31</sup>ya idüp imtişāl  
Bendeñ ‘Abdullāh ider yā Rab saña [hep] ‘arz-ı ḥāl  
Kām-cüyāne bu yoldan ğayrıya yokdur mecāl  
Zāhir ü bāṭın murādım isterem Allāh'dan

[12]

[A:22b, K:36b-37a, N:170a-170b, M:25b, S:34a]

<sup>27</sup> S ve N nüshasında derkenarda “Beste-i Yūsuf Çelebi Evc” yazılıdır.

<sup>28</sup> K, M, N ve S: rāh-ı Hāḳḳ'ı

<sup>29</sup> S: nūr-ı zikrullāh ile

<sup>30</sup> Mümin, 40/60'tan nakıs iktibastır: “Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim. Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir.”

<sup>31</sup> Tevbe, 9/82'den nakıs iktibastır: “Artık kazanmakta olduklarının cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar!”

[Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ülün]

**Güfte ve Beste 'Abdullâh Efendi Hazretleriniñdir**<sup>32</sup>

1. Niçe bir ağlayam ağyâra karşı  
Baña luṭf it meded anlara karşı
2. 'Umūmen luṭfı<sup>33</sup> var kullara Ḥaḳḳ'ıñ  
Nesīm-i luṭf ider eşhâre karşı
3. İder hemdemligi 'uşşâka bülbül  
Anıñçün zâr ider gülzâra karşı
4. Vücūduñ maḥv idüp tâ gide varlık  
Döner pervâneler hep nâre karşı
5. N'ola 'Abdullâh itse cünbiş ızhâr  
Görinür zerreler envâra karşı

[13]

[A:22b-23a, S:33b-34a, K:38b, N:170b-171b, M:25b]

[Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün]

**Der Maḳâm-ı Şabâ**<sup>34</sup>

1. Ravzaña çün yüz süren bulur emân  
El-emân ey Faḥr-i 'Âlem el-emân  
Her gelen dil-ḥaste bulur tâze cân  
El-emân ey Faḥr-i 'Âlem el-emân
2. Oldum 'aşkıñla diyârımdan cüdâ  
Tâ duḥûl-i ravzaña olam sezâ  
Ḥamdu li'llâh Ḥaḳ naşîb itdi baña  
El-emân ey Faḥr-i 'Âlem el-emân
3. Çünkü geldik ḳabr-i pür-envârına  
Tâ ki mazḥar olavuz esrârına

<sup>32</sup> S nüshasında derkenarda "Beste-i Yûsuf Çelebi Dügâh" yazılıdır. N nüshasında derkenarda "Beste-i Meşârun İleyh Dügâh" yazılıdır.

<sup>33</sup> A nüshası derkenarda "feyz" yazılıdır. K, M, N ve S: feyz

<sup>34</sup> S nüshasında derkenarda "Beste-i Yûsuf Çelebi Şabâ" yazılıdır. N nüshasında derkenarda "Beste-i Meşârun İleyh Şabâ" yazılıdır.

Merhametle kıl nazar züvvârına  
el-Emân ey Faḥr-i ‘Âlem el-Emân

4. Eyleseñ bir kerre luṭfuñla nazar  
Hîç derûnımda ḳalur mı bir keder  
Ḳıl şefâ‘at Ḥaḳ‘dan ey nûr-ı Baṣar  
El-emân ey Faḥr-i ‘Âlem el-emân

5. Anda kim medfûn ola nâzik teniñ  
Cennet-i a‘lâya beñzer medfeniñ  
**Dervîş ‘Abdullâh** ğarîbiñdir seniñ  
El-emân ey Faḥr-i ‘Âlem el-emân

[14]

[A:23a, S:32b, K:37a, N:171b-172a, M:25b-26a]

[Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün]

#### Ḥarfî‘r-Râ

1. İltifât itmez fenâ mülkine ehl-i ḥâller  
Mülk-i bâḳiye heves eyle[r] bu ferruḥ-fâller
2. Ḥaḳ için bir ‘ilm okı oldur seniñle ḳalacak  
Sen gidersen bunda ḳalur cümle ḳıl ü kâller
3. Devlet oldır kim mü‘ebbed ola fânî olmaya  
Vaşf-ı fânîdir bu idbâr ile bu iḳbâller
4. **Dervîş ‘Abdullâh** fiğân eyler işitmezsin sözüñ  
Tâ-be-key ey nefis-i bed-ḥû sende bu iḥmâller

[15]

[A:23a, S:35a, N:172a-172b, M:26a]<sup>35</sup>

[Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün]

#### Ḥarfü‘l-Hâ’

1. Meẓâhir keşretinden var mı mâni‘ vaḥdet-i Zât’a  
Tecellî-i şifâṭı cilve-gerdir cümle zerrâta

<sup>35</sup> Bu şiir K nüshasında yoktur.

2. Heyûlâ el-mizâc olmak gerekdir tâlib-i ma'nâ  
Ki görmezler sezâ bir zâtı mec'ûlî 'ibādâta
3. Şular ki rütbe-i ma'bûdî gördi nîk ü bed bilmez  
Bu menzil şâhibi bakmaz 'ibādâta haṭî'âta
4. Perestişgâh-ı zât-ı baht olurlar vâsılân-ı Hâk  
Ki zîrâ kıabil ister levḥ-i ḳalbi cümle hey'âtâ<sup>36</sup>
5. Eger bir çeşm-i ḥaḳ-bîn eyledinse 'Abdiyâ peydâ  
Nazar şal pertev-i ḥürşide bakma cûş-ı zerrâta

[16]

[A:23a-23b, S:33a-33b, K:38a, N:172b-173a, M:26a]

[Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün]

#### Harfî'l-Mîm

1. Ol menem ki mâlik-i mülk-i cihân-ı himmetem  
Şu'le-i 'âlem-fürûz-ı düdmân-ı himmetem
2. Bende zâhir oldı bu sır ḡonce-i esrâr-ı Hû  
Bir gül-i pür-reng-i bûy-ı gülsitân-ı himmetem
3. Hâk-i pây u kuḥl-i çeşm-i ehl-i ma'nâ olmada  
Ben ḡulâm-ı kemterîni âsitân-ı himmetem
4. Sâye-i feyzinde bilmem bîm-i a'dâ nidügin  
Ben daḥîl-i zeyl-i pür emn ü emân-ı himmetem
5. Pençe-i sa'yimde 'anḳâlar giriftâr olmada  
Şâhbâz-ı dil-şikâr-ı âşiyân-ı himmetem
6. Naḡme-perdâz-ı me'ânîdir hezâr-ı ḥâṭırım  
'Abdiyâ ben 'andelîb-i gülsitân-ı himmetem

[17]

[A:23b, S:33b, K:39a, N:173a-173b, M:26a]

<sup>36</sup> Bu beyit A nüshasında yoktur.

- [Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün]
1. Şeyhimiñ gönlümde buldum yarasın  
İsterem Mevlā'dan anıñ çāresin
  2. Hakk'a irmege gerekdir reh-nümā  
Bilmedigiñ yola nice varasın
  3. Elde iken uymayanlar mürşide  
Varsun 'ömri olduğınca arasın
  4. Āb-ı tevḥīd ile şüst ü cūlar it  
Silmek istersen derūnıñ karasın
  5. Benden 'Abdullāh dilerse himmeti  
Nefsiniñ fehm eylesün emmāresin

[18]

[A:23b-24a]<sup>37</sup>

[Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün]

1. Yılda bir kez gösterirsiñ māh-ı rūyuñ 'āşıkā  
Merḥabā ey şehr-i ğufrān-ı İllāhī merḥabā  
Doymağ olmaz şöḥbetiñle ülfet iden şādıkā  
Merḥabā ey şehr-i ğufrān-ı İllāhī merḥabā
2. Çünki geldiñ 'izzet ile dergeh-i Yezdān'dan  
Ümmetān-ı Aḥmedī'ye bāb açup iḥsāndan  
Behre-yāb eyle bizi gencīne-i ğufrāndan  
Merḥabā ey şehr-i ğufrān-ı İllāhī merḥabā
3. Müstefīz-i feyziñ olsağ çok mu ey şehr-i 'aṭā  
Çün kudūmuñ rahmet itdi ümmete bār-i Hudā  
Her ne deñlü saña ta'zīm eylesem olur revā  
Merḥabā ey şehr-i ğufrān-ı İllāhī merḥabā
4. Meh degil hūrşīdi sensin āsumān-ı 'izzetiñ  
Hakk'dan oldı kullara maḥz-ı 'ināyet ḥazretiñ  
Umarız ferdā şefā'at eyle ola şefkatiñ

<sup>37</sup> Bu şiir A nüshasında olup S, K, M ve N nüshasında yoktur.

Merhabâ ey şehr-i ğufrân-ı İlâhî merhabâ

5. Hayli demdir 'Abdiyâ âzürdedir gerçi cenân  
İrdi eyyâm-ı sürür-ı 'âşıkân şâd ol hemân  
Cümle aḥbâbını teşrîfiñle itdiñ şādumân  
Merhabâ ey şehr-i ğufrân-ı İlâhî merhabâ

Ketebehû el-fakîr 'Ali Haydar ibn Aḥmed-i Muḥtar el-müştehir bi-Molla Beg. Fi 2 Rebî'îlâhîr sene 306. [S:35a] <sup>38</sup>

Temmet hâziḥî ed-dīvâne-i şerîfe li-cenâb-ı Hazret-i Şeyḥ 'Abdullâh Himmet-zâde ḳuddise sırruhû fî şehri zî'l-ḥicceṭi şerîfe li-sene erba'un ve tis'in ve mieteyn ve elf. [K:40a] <sup>39</sup>

## SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme dönemi olan 17 ve 18. yy'larda, özellikle tarikatların bünyesinde pek çok mutasavvıf sanatçı ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de Himmet-zâde Abdî'dir.

Himmet-zâde Abdî, Bayrâmîyye tarikatı şeyhlerinden Himmet Efendi'nin oğlu olup babasından sonra aynı tarikatın şeyhliğini yapan vaiz, hattat, mutasavvıf bir şair ve musikişinastır. Asıl mesleği vaizlik olan, İstanbul'un muhtelif camilerinde görev alan ve Selâtin cami kürsü şeyhlerinden sayılan Abdî, aynı zamanda tefsir ve hadis ilimlerini de tahsil ederek kendisini bu alanlarda yetiştirmiş bir âlimdir. Hat sanatının öncü isimlerinden olan Hafız Osman'dan icazet almış, sülûs ve nesih yazmada üstat kabul edilmiştir. Bir tarikat şeyhi olarak tasavvufî edebiyata Bayrâmîlik ve Halvetîlikten özellikler taşıyan yeni eserler kazandırmıştır. Bunlardan biri de kendisine ait ilâhilerin yer aldığı divançe sayılabilecek bir eserdir. Eserin muhtelif kütüphanelerde beş nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalardan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesindeki nüshada şiir sayısı 18 olup diğer nüshalarda 17'dir. Bu şiirler çeşitli makamlarda bestelenmiştir. Şiirlerin kim tarafından hangi makamda bestelendiği İstanbul Üniversitesi ve Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshaların derkenarlarında, Ankara Üniversitesindeki nüshada ise şiirlerin başında yazılmıştır. Diğer nüshalarda ise böyle bir bilginin olmadığı ve şiirlerin nüshalardaki sıralamasının da farklı olduğu görülmüştür.

<sup>38</sup> "Onu, fakir kul Molla Bey namıyla meşhur olan Ali Haydar ibn Muhtar yazdı. 6 Aralık 1888." Bu ifadenin orijinali S nüshasında şiirlerin bitiminde yer almaktadır.

<sup>39</sup> "Bu Hazret-i Şeyh Abdullah Himmetzâde divanı, zilhicce ayının 1294 yılında (Aralık 1877) tamamlandı." Bu ifadenin orijinali K nüshasında şiirlerin bitiminde yer almaktadır.

Nüshalardaki bilgilere göre Abdullah Efendi'nin 13 ilâhisinin, Çâlâk-zâde Şeyh Mustafa Efendi, Yûsuf Çelebi ve Dede Efendi tarafından Tâhir, Mâhûr, Nevâ, Sabâ, Arazbâr, Hisâr, Segâh, Dügâh, Irâk ve Evc makamlarında bestelendiği tespit edilmiştir.

Genel olarak münacat ve na't türünde olan hem beyit hem de dörtlüklerle yazılan şiirlerde aruz ölçüsü yanında hece ölçüsünün de kullanıldığı ancak şiirlerde bazı aruz kusurlarının da görüldüğü tespit edilmiştir. Abdî'nin bu ilahilerinde didaktik bir üslubun hâkim olduğu, şairin amacının sanat yapmak olmadığı, duygu ve düşüncelerini saf, duru, yalın ve samimi bir dille anlatmak istediği ve şiirlerdeki ana temanın Allah ve Hz. Peygamber sevgisi olduğu görülmüştür.

Şiirlerinden bazılarının çeşitli mecmualarda, musiki ve Himmet-zâde Abdî ile ilgili kaynaklarda yayımlandığı ancak özellikle mecmualarda yayımlananlarda şiirlerin farklı sayılarda olduğu hatta bazılarının beyit ve dize sayılarının da eksik olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma ile nüsha karşılaştırmaları yapılarak şairin ilahileri bir araya getirilmiş, şiirlerdeki beyit ve dizelerde görülen eksiklikler tamamlanmış ve şiirler bir bütün haline getirilmiştir.

Ayrıca çalışmada şairin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiş, söz konusu şiirlerin olduğu nüshalar tanıtılmış, şiirler transkrip edilmiş ve şiirlerin şekil ve muhteva incelemeleri yapılmıştır.

#### KAYNAKÇA

- Kur'ân-ı Kerim Meali. (2011). (Haz. Doç. Dr. Halil Altuntaş - Dr. Muzaffer Şahin), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- ARSLAN, Mehmed (hızl.) (2018). *Mehmed Sirâceddîn, Mecma'ı Şu'arâ ve Tezkire-i Udebâ*. Ankara: Kültür Eserler Dizisi. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58597,mecma-i-suara-ve-tezkire-i-udeba-pdf.pdf?0>
- BAYRAM, Ömer (2000). *Himmetzâde Abdî ve Gencîne-i İcâz İsimli Mesnevîsi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi.
- BAYRAM, Ömer (2014), "Abdi, Himmetzâde", <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdi-himmetzade> (E.T. 03.04.2023).

- BAYRAMOĞLU, Fuat (1989). *Hacı Bayram-ı Velî, Yaşamı, Soyu, Vakfı*. C.1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- BAYRAMOĞLU, Fuat; AZAMAT, Nihat (1992). “*Bayramiyye*”. İslâm Ansiklopedisi. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 269-273.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. C. 2. İstanbul: yyy.
- CEBECİOĞLU, Ethem (1994). *Hacı Bayram Velî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ERGUN, Sadeddin Nüzhet (1935). *Türk Şâirleri*. C. 1. İstanbul.
- Gül, Halim (1999). “*Cerîde-i Sûfiyye'de Hoca-zâde Ahmed Hilmi Bey'in Bazı Sûfî Biyografileri*”. *Tasavvuf Dergisi* 1 (1):107-120.
- İPEKTEN, Haluk (2016). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddin (1928). *Tuhfe-i Hattâtîn*. (nşr. İbnülemin Mahmut Kemal). İstanbul: yyy.
- ÖZCAN, Nuri (1988). “*Abdi, Himmetzâde*”. İslâm Ansiklopedisi. C.1. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.74.
- SUYOLCUZÂDE Mehmed Necîb (1942). *Devhatü'l-Küttâb*. (nşr. Kilisli Muallim Rifat). İstanbul: yyy.